

**INSTITUȚII CARE AU CONTRIBUIT LA REALIZAREA UNIRII.
CONTRIBUȚIA VISTIERNICULUI ȘTEFAN APOR ȘI A IEZUITULUI LADISLAU PAUL
BARANYI LA REALIZAREA UNIRII RELIGIOASE (1697-1701)**

**INSTITUTIONEN DIE ZUR SCHAFFUNG DER UNION BEIGETRAGEN HABEN.
DER BEITRAG VON ȘTEFAN APOR UND DES JESUITEN LADISLAU PAUL BARANYI
ZUR SCHAFFUNG DER RELIGIÖSEN UNION (1697-1701)**

ZUSAMMENFASSUNG

In der Dynamik der Verhandlung der Union von Rumänen aus Siebenbürgen mit der Kirche aus Rom eine wichtige Rolle in der Vorbereitung und Entfaltung der Verhandlungen haben die Mitglieder des katholischen Status aus Siebenbürgen gespielt. Die Analyse zentriert sich auf den Beitrag zweier wichtigen Mitgliedern der römisch-katholischen Kirche aus Siebenbürgen.

Sowohl die Rolle von Ștefan Apor wie auch der entscheidende Beitrag des Jesuiten Ladislau Paul Baranyi zur Perfektierung der religiösen Union wird aus der Perspektive der dokumentarischen Quellen der Zeit (Mihai Cserey, Nicolae Bethlen) wie auch aus der Perspektive der rumänischen und ungarischen Historiographie analysiert und kommentiert.

Unirea religioasă realizată între anii 1697-1701 oricum am aprecia-o, pro sau contra, a constituit un moment hotărâtor în privința vieții religioase, social-culturale a poporului român din Transilvania. Ea a declanșat o serie de mișcări spirituale și frământări sufletești, cu consecințe spectaculoase. Putem vorbi deci într-un fel, parafrazându-l pe cunoscutul istoric contemporan Apor Péter (1676-1752), nu numai despre *Metamorphosis Transsylvaniae* (*Metamorfoza Transilvaniei*) în sens politic și social, ci și despre o *metamorfoză* produsă în viața religioasă a românilor din Transilvania.

La sfârșitul secolului al XVII-lea evenimentele istorice au avut o succesiune rapidă și tumultuoasă. Trupele otomane care asediau Viena în 1683 la început au fost respinse, pe urmă alungate din întreg spațiul central european și răsăritean. Aceste succese au avut un impact hotărâtor și asupra Principatului Transilvaniei, aflat până atunci sub suzeranitatea Porții. Transilvania treptat a ajuns sub dominația Casei de Habsburg. Acestea sunt, pe scurt, schimbările politice care au creat premisele Unirii religioase de la Alba Iulia.

În comunicarea noastră de față nu ne străduim să facem o apreciere asupra uniunii, și nu dorim să ne complicăm în prezentarea amănunțită a condițiilor realizării acestui moment, întrucât aceasta ar însemna depășirea scopului nostru formulat în titlu. Este știut că chiar și schițarea obiectivă a problemei unirii ar constitui o sarcină deosebit de complexă. După părerea noastră lipsește încă o analiză care să fi fost realizată în urma confruntării tuturor factorilor politici, sociali, culturali și religioși care au condus la realizarea Unirii. Cărturarii contemporani din Transilvania, trăind chiar în toiul evenimentelor, au apreciat cele întâmplate și personajele principale ale întâmplărilor prin prisma apartenenței lor religioase. Și în zilele noastre sună cu un accent aparte aprecierea unirii și a consecințelor sale, dacă provine de la un istoric ortodox român, sau de la un greco-catolic român, sau dacă provine de la un istoric catolic maghiar, sau protestant maghiar.

Fără a intra în detalii, trebuie să constatăm faptul că situația socială a populației române în Transilvania acelor vremuri nu a fost rezolvată. Nu a primit soluții mulțumitoare nici în timpul principatului, nici prin *Diploma Leopoldină*, emisă festiv la data de 4 decembrie 1691¹. Deoarece, în concepția contemporanilor, principalele trăsături ale comunității populare izvorau din conștiința apartenenței religioase, drept urmare diferențele de vederi religioase au primit și un caracter etnic, și problemele sociale nesoluționate încă au apărut într-o tentă religioasă. Însă, chiar dacă a avut și unele consecințe de acest gen, ar fi nedrept să considerăm unirea religioasă înfăptuită la Alba Iulia între anii 1697-1701 ca având caracter socio-politic.

¹ Makkai László, *Magyar-román közös múlt [Trecutul maghiar-român comun]*, Ed. Torony, 1989, 141-156.

Pe lângă scurta prezentare a evenimentelor aş vrea să mă concentrez asupra a două personalităţi care au contribuit hotărâtor la înfiinţarea Bisericii Greco-Catolice Române: trezorerul Ştefan Apor şi preotul iezuit Paul Ladislau Baranyi. Cei doi au fost „catolici” în sensul propriu-zis al cuvântului, oameni cu o gândire universală, care au activat din convingere religioasă, depăşind orice parţialitate naţională.

Ştefan Apor (1638-1704) a fost personalitatea centrală a reînnoirii catolice ardelene pornite pe la sfârşitul secolului XVII². S-a născut în primăvara anului 1638 la Altorja (Turia) în Scaunul Târgu-Secuiesc. După moartea tatălui, Apor Lázár, mama, Imetcs Judit, rămasă văduvă, a dat spre educare pe fiul său „Istók” (Ştefănică) pentru prima dată iezuiţilor din Cluj-Mănăştur, iar apoi rudei sale, Ştefan Petki (†1667) din Sângeorgiu de Mureş, acesta din urmă fiind comitele secuilor şi dvornicul principal la Curtea princiară. Mai ales din partea pedagogului-rudă a primit o educaţie foarte severă, pe motiv ca să-i înfrângă încăpăţânarea şi relele sale trăsături. În decursul celor trei ani de educaţie Petki l-a luat cu regularitate cu sine pe *Istók* ori de câte ori trebuia să meargă la Alba Iulia, la Curtea princiară, unde băiatul a avut prilejul să înveţe împreună cu viitorii reprezentanţi ai aristocraţiei³.

Tot Petki a fost acela care a contribuit la reuşita carierei politico-administrative a lui Ştefan Apor, care încă din anul 1659 a devenit membrul adunării compuse din clerici şi laici care a luat decizii în cazul preoţilor romano-catolici din Trei Scaune. În anul 1679 a fost numit judecător regal al Ciucului de Jos. Fidelitatea sa faţă de principele Mihai Apafi (1661-1690) a fost răsplătită din belşug. Din arenda vămii de la Braşov şi-a strâns o avere considerabilă, devenind un magnat foarte bogat, mărindu-şi averea şi prin căsătorii. Din cauza morţii premature a primelor două soţii (Veres Borbála, Csintalan Zsófia), în 1679 s-a căsătorit pentru a treia oară, luând-o pe Farkas Zsuzsánna. Succesele pe plan economic ale lui Ştefan Apor i-au adus, pe lângă avere, şi prestigiu. Drept urmare, în 1685, principele l-a numit comitele scaunelor secuieşti Ciuc, Gheorgheni şi Caşin, iar un an mai târziu a devenit judecătorul tablei regeşti, formată din 12 membri⁴.

Adevărata înălţare a prestigiului său s-a realizat cu înfiinţarea Guberniului, al cărui prim guvernator a fost Gheorghe Bánffy de Losoncz⁵ (1660-1708), la alegerea căruia a contribuit şi Apor. În cadrul Guberniului de orientare vieneză, care s-a instalat treptat în Transilvania, la 23 martie 1695 a fost numit trezorer⁶, numire adoptată de împăratul Leopold I de Habsburg (1655-1705) la 19 iulie 1696⁷. Putem constata că apogeul carierei politice a lui Apor a fost atins în momentul în care Biserica Romano-Catolică a avut nevoie de o personalitate puternică, dat fiind faptul că raporturile interconfesionale instalate de o sută de ani erau în destrămare. Cu schimbarea imperiului s-au deschis şi posibilităţile de aşezare pe temelii noi ale acestor raporturi interconfesionale. Habsburgii – catolici fiind –, conform tradiţiei lor confesionale, dar şi din interes imperial, erau de partea bisericii catolice şi, asemănător mai multor monarhi absolutişti europeni, şi ei au văzut în Biserică principala forţă şi principalul factor unificator al monarhiei multietnice şi multiculturale⁸. Clarviziunea autorităţilor de la Viena a sesizat foarte repede „cele şapte păcate ale Transilvaniei” şi anume: rivalităţile dintre cele *trei* naţiuni, respectiv dintre cele *patru* confesiuni. Din punct de vedere etnic saşii transilvăneni, iar din punct de vedere confesional catolicii stăteau mai aproape de Habsburgi, motive care explică faptul că autorităţile imperiale au avut cea mai mare încredere în catolicii din Transilvania. În rândul maghiarimii calvine – în vremea aceea confesiunea majoritară – rebele, care s-a purtat cu simpatie faţă de turci, Habsburgii căutau acele elemente de încredere, pe care să se poată baza. Din aceste motive s-a pornit în Transilvania o acţiune de recatolicizare cu două obiective, condusă de arhiepiscopul de Esztergom Leopold Kollonich (1631-1707): restaurarea bisericii romano-catolice, respectiv înfiinţarea

² Bitay Árpád, *Recenzió: Altorjai Gróf Apor István és kora című könyvhöz* [Recenzia cărţii lui Biró Vencel: Contele Ştefan Apor de Altorja şi epoca sa], în *Erdélyi Tudósító* [Informatorul Transilvănean], Cluj, 1935, p. 464-465.

³ Biró Vencel, *Altorjai Gróf Apor István és kora* [Contele Ştefan Apor de Altorja şi epoca sa], Cluj, Ed. Erdélyi Katolikus Akadémia, 1935, p. 9-15.

⁴ *Ibidem*, p. 16-20.

⁵ Bánffy Gheorghe de Losoncz, guvernator al Transilvaniei (1691-1708).

⁶ *Bethlen Miklós levelei* [Scrisorile lui Nicolae Bethlen] (Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte [Cules şi editat de] Jakovics József), Budapest, Ed. Akadémiai, 1987, p. 1420.

⁷ Biró Vencel, *op. cit.*, p. 21-68.

⁸ Marton József, *Katolikus egyháztörténet* [Istoria bisericească romano-catolică], vol. II, Kolozsvár – Cluj, Ed. Stúdium, 2001, p. 176-177.

bisericii greco-catolice. Luând în considerare condițiile schimbate ale vremii, nu putem vorbi despre convertiri forțate.

Prin *Diploma Leopoldină* împăratul a promis în mod ferm că va menține raporturile din epoca principilor de sine stătători dintre cele trei națiuni și cele patru confesiuni recepte. Din partea magnaților catolici, imediat a pornit un val de revendicări și de tocmești în vederea vindecării vechilor prejucii. În acest proces a jucat un rol important Ștefan Apor, devenind principalul purtător de cuvânt al *status*-ului catolic. Apor și colaboratorii săi au realizat că schimbările produse pe plan politic sunt favorabile cauzei lor. Au luat ca semn pozitiv diplomele împăratului Leopold I referitoare la problemele profesionale emise pentru ruteni, la 23 august 1692, și pentru transilvăneni la data de 9 aprilie 1693⁹. Prin aceste măsuri de reabilitare a drepturilor bisericii catolice a primit amploare lupta acelor care s-au simțit frustrați de putere. Printre magnații Transilvaniei aparținând diferitelor culte existau din vremea mișcării reformiste diferende religioase și economice, care persistau încă, dar de data asta s-a schimbat protectoratul: dacă până acum principelui protestant îi aparținea exprimarea verdictului, de acum încolo dreptul hotărârii l-a avut împăratul catolic¹⁰. Este de înțeles vulnerabilitatea care caracteriza personalitățile protestante ale vremii, ele dând glas nemulțumirii chiar și în scrierile lor. Un exemplu eclatant al controverselor ne este oferit de cancelarul calvin Nicolae Bethlen (1642-1716) și de trezorerierul romano-catolic Ștefan Apor. Lupta lor politică se dădea în același sens, însă din punctul de vedere al confesiunii se aflau într-o continuă încordare¹¹. Apor și-a însușit cu mare râvnă interesele catolice puse până acum pe planul al doilea. Osteneala sa a fost motivată de o puternică convingere religioasă¹². Și fiindcă nu dorea să se subordoneze lui Nicolae Bethlen, care era oricum un om încrezut – susține contemporanul calvin Mihail Cserey (1667/68-1756) –, nu prea se înțelegeau între ei¹³. Este important să clarificăm aceste raporturi, pentru că prin ele putem aborda mai realist manifestările celor doi magnați rivali în legătură cu unirea religioasă de la Alba Iulia. Din scrierile lui putem constata că Nicolae Bethlen urmărea cu atenție procesul unirii, prevăzând consecințele sale, chiar dacă nu le-a atribuit importanța cuvenită. Până la urmă a acceptat entuziasmul lui Apor. În 1704, la 5 august, mărturisea în scrisoarea către Apor: „Eu n-am subestimat niciodată entuziasmul religios în dumneavoastră, ci o priveam cu recunoaștere”¹⁴. Și în testamentul său îl pomenește ca fiind de „bună amintire”¹⁵.

Soarta nu a fost darnică față de Apor în cea ce privește viața sa conjugală: nu numai soțiile s-au prăpădit foarte devreme, ci și copiii săi, înainte să atingă maturitatea. Din această cauză și-a folosit imensa avere în scopuri nobile, în primul rând la ajutorarea instituțiilor bisericesti. Din donațiile sale s-au construit biserici și școli, case parohiale și mănăstiri. Prin funcția sa înaltă și prin averea sa a contribuit la întărirea și ajutorarea bisericii căreia i-a aparținut. Nu numai față de catolici s-a dovedit mărinimos, ci i-a ajutat și pe preoții reformați și pe studenții protestanți (Zilahi András). De asemenea, de numele său se leagă restaurarea bisericii reformate din Teiuș¹⁶. Din moștenirea sa a beneficiat și al doilea episcop al greco-catolicilor, Ioan Giurgiu Patachi (1682-1727), căruia i-a lăsat prin testament o sumă de bani considerabilă. Cu aproximație, suma dată în folosul bisericii și al învățământului se poate estima la 350.000 de forinți¹⁷.

Cea mai mare realizare a lui Ștefan Apor poate fi considerată realizarea uniunii românilor transilvăneni cu Biserica Romano-Catolică, pe care a îmbrățișat-o cu entuziasm, cu toate că a știut foarte bine că bunul său renume poate suferi din acest motiv. Cu un curaj devotat și-a asumat răspunderea faptei sale, dar și odiul. Folosindu-se de prestigiul său de trezorerier, s-a împotrivit față de magnații protestanți cu ocazia tratativelor Cancelariei Transilvane duse pentru realizarea uniunii

⁹ Gyárfás Elemér, *Bethlen Miklós kancellár 1641-1716* [*Cancelarul Nicolae Bethlen 1641-1716*], Dicsőszentmárton, 1924, p. 118-119.

¹⁰ *Bethlen Miklós levelei*, p. 1420.

¹¹ Cserey Mihály, *Erdély története (1661-1711)* [*Istoria Transilvaniei (1661-1711)*], Budapeșt, 1983, p. 300.

¹² Gyárfás Elemér, *op. cit.*, p. 105.

¹³ Cserey Mihály, *op. cit.*, p. 298.

¹⁴ *Bethlen Miklós levelei*, p. 989-999: „En a zelust kgltekkben sohasem kárhoztattam, hanem dicsirtem.”

¹⁵ *Ibidem*, p. 1354.

¹⁶ Biró Vencel, *A katolikus restauráció és Apor István* [*Restaurarea catolică și Ștefan Apor*], în: *Erdélyi Tudósító* [*Informatorul Transilvănean*], 1935, p. 266-269.

¹⁷ Bitay Árpád, *op. cit.*, p. 464; Biró Vencel, *Altörjai Gróf Apor István és kora*, p. 104; Benkő József, *Transilvania specialis I.* (ford. Szabó György), Bukareșt – Kolozsvár, Kritérium, p. 183.

religioase. În acest scop, contele Apor „scrie atâtu împăratului Leopold, câtu și cardinalui Kollonits”¹⁸. Este caracteristic acel pamflet din condeiul cancelarului Nicolae Bethlen, prin care se prezintă ironic manifestările de încheiere ale procesului unirii religioase la Alba Iulia, în 25 iunie 1701. Apor a învins cu o îndârjire apostolică piedicile adversarilor săi, și în ziua festivităților în caleașca proprie l-a dus pe episcopul unit Athanasie Anghel la biserica întemeiată de Mihai Viteazul, aflată lângă Poarta Sfântul Gheorghe¹⁹. În aceeași caleașcă a stat și Johann Fridrich Seau (1659-1725), președintele camerei princiare din Transilvania, iezuiții prezenți, deci „toți nobilii catolici, dar doar câțiva protestanți, foarte puțini la număr”²⁰. Toată serbarea a fost organizată și s-a desfășurat sub tutela lui Ștefan Apor. Putem afirma că această realizare a fost coroana activității sale apostolice.

„În îmbrățișarea unirii religioase a românilor, pe Ștefan Apor l-a condus în primul rând râvna sa religioasă și dorința de întărire a catolicismului, dar este indiscutabil că un alt scop al său a fost dorința să ridice populația română între păturile de conducere ale Transilvaniei timpului respectiv” – aprecia scriitorul și politicianul catolic Elemér Gyárfás (1884-1945) în prefața cărții lui Vencel Biró (1899-1962), scrisă despre Ștefan Apor²¹. „Dușmanii săi au văzut în fapta sa pur și simplu habotnicie, influența iezuiților, și unii chiar goana după favorurile casei împărătești, cu toate că din acțiunile, scrierile și scrisorile sale fondatoare se simte palpația *zelus domus Tuae*, spiritul arzător pentru Biserica Domnului, cel ce nu se poate simula [...]”. Crezul foarte tare al lui Ștefan Apor și râvna sa neobosită stau la temelia măreției sale ecleziastice, și prin acestea merită lauda posteriorității²².

Celălalt mare promotor – în afară de Ștefan Apor – al înfăptuirii unității religioase de la Alba Iulia a fost preotul iezuit Paul Ladislau Baranyi (1657-1719).

Paul Ladislau Baranyi s-a născut la 23 ianuarie 1657 la Jászberény. A intrat în rândul iezuiților la 27 octombrie 1674 la Trenčín. După terminarea studiilor sale filologice – conform regulei ordinului – a profesat timp de patru ani (1684-1688), în port civil, la gimnaziul iezuit de la Alba Iulia. În ciuda faptului că aparent se purta ca un laic, totuși era un călugăr devotat²³. După terminarea cursurilor teologice (4 ani), în 1692 a depus cele patru legăminte ale iezuiților. Au urmat atunci trei ani de încercare, fiind trimis apoi de către abatele său în Transilvania. De data asta și-a desfășurat activitatea la Alba Iulia ca preot hirotonisit, dar din motive de securitate sub pseudonimul *Baranyi László* (Ladislau)²⁴ și în veșmânt civil. În totalitate a activat timp de 13 ani în orașul princiar și în împrejurime. A fost stimat de toți oamenii, care au ascultat cu plăcere predicile sale, mai ales cele funerare, chiar și de cei necatolici²⁵.

Succesele sale în activitatea preoțească nu au fost pe placul protestanților. Activitatea sa îi deranja foarte mult. „Baranyi pe lângă dese excursiuni ce făcea prin sate pe la puținii catolici, avea dispute și certe dese theologice cu protestanții, firește în stilul și limbajul de bătăranii, uzitat între teologii de toate confesiunile de atunci și mai târziu [...]. Ar fi și un caz, când niște calvini l-au atacat cu arme ca să-l omoare în drum”²⁶. Mai ales după înfrângerea generalului austriac Donat Heisler suferită din partea lui Thököly (21 august 1690) a fost nevoit să se ascundă zi și noapte. Dar instalarea

¹⁸ *Cestiuni din dreptul și istoria bisericeii românesce unite*, studiu apologetic din incidentul învechitului Gazetei Transilvaniei și a dlui Nicolau Densușianu asupra metropolitului Vancea și a bisericeii unite. Partea II, Blași, 1893, p. 37.

¹⁹ Veszely Károly, *Képek Gyulafehérvár multjából [Imagini din trecutul orașului Alba Iulia]*, în *Az alsófehérvármegyei történelmi, régészeti és természettudományi társulat hatodik Évkönyve [Anuarul societății de istorie, arheologie și științele naturii din comitatul Alba de Jos]*, (szerk. Kóródy Péter), Gyulafehérvár, 1894, p. 47.

²⁰ A beiktatáson részvett „minden pápista erdélyi főrend, de igen kevés református főember.” [la serbare au participat toți nobilii catolici, dar nici un calvinist] – Bethlen Miklós, *Önéletrajza [Autobiografia]*, în *Kemény János és Bethlen Miklós művei [Operele lui Ioan Kemeny și Nicolae Bethlen]* (szöveget gondozta [text redactat de] Winditsch Éva), Budapest, Szépirodalmi kiadó, 1980, p. 873–874; Gyárfás Elemér, *Az erdélyi románok uniója s a román görög katolikus egyházi szervezet kifejlődése [Unirea românilor transilvăneni și evoluția organizației bisericești greco-catolice]*, în *Az erdélyi katolicizmus multja és jelene [Trecutul și prezentul catolicismului transilvănean]*, (szerk. Gyárfás E.), Dicsőszentmárton, 1925, p. 139.

²¹ Biró Vencel, *Altörjai Gróf Apor István és kora*, p. 7.

²² *Ibidem*.

²³ Némethy Lajos, *Baranyi Pál pesti plébános élete [Viața parohului pestan Paul Baranyi]*, în *Religio 35*, Budapest, 1887, p. 273.

²⁴ Pestre helyezése után is körülbelül három hónapig *Bárany László* álneve alatt szerepel a jezsuita Domus Historiában [Chiar și după ce ajunge la Pesta, timp de trei luni în domus historia iezuită apare cu numele *Ladislau Bárany*] – Némethy Lajos, *op. cit.*, p. 273.

²⁵ Velics László S.J., *Vázlatok a magyar jezsuiták multjából [Schife din trecutul iezuiților maghiari]*, Vol. III, Budapest, 1914, p. 8.

²⁶ George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. I, Brașov, 1993, p. 222.

treptată a guvernării habsburgice i-a adus și posibilitățile activității misionare mai libere. A intrat în legătură cu mitropolitul ortodox de la Alba Iulia Teofil (Toma Szerémi), devenind cu acest pas avangardistul uniunii religioase a românilor. Pe lângă activitatea sa misionară a găsit răgaz și pentru scris. Și-a editat cărțile în limbile latină și maghiară²⁷, dar – în interesul realizării unirii – a scris și un catehism în limba română, pe care mai târziu l-a editat cu caractere chirilice: *Catechismus Valachicus*, Albae Iuliae 1707²⁸.

În perioada îndelungatei sale activități la Alba Iulia, Baranyi a avut prilejul să cunoască temeinic relațiile socio-politice și interconfesionale ale vremii, situația socială și confesională a populației românești din Transilvania. A cunoscut intențiile și încercările de calvinizare ale principilor și superintendenților reformați transilvani la adresa românilor. Totodată, și-a dat seama că prin uniunea religioasă a românilor s-ar putea întări Biserica Catolică din Transilvania fără lezarea celor enunțate în Diploma Leopoldină²⁹. Și contemporanul Nicolae Bethlen i-a atribuit lui Baranyi inițiativa uniunii³⁰.

Baranyi a obținut sprijin de la Leopold Kollonich, arhiepiscopul de Esztergom, și astfel a primit ajutorul guvernului de la Viena. „Baranyi s-a apropiat de Teofil, căruia i-a devenit *familiaris* și după ce a observat, cu timpul, buna dispoziție a episcopului, a luat contact cu protopopii, pe rând și unul câte unul, și cu alți fruntași ai bisericii românești”³¹. În urma lămuririi de patru ani a reușit să îl convingă pe mitropolitul Teofil despre importanța și necesitatea unirii cu Roma; respectiv să cheme pe cei 12 protopopi în februarie 1697 la „sinodul mic” (sobor mic). La acest „sinod mic” responsabilul oficial era deja iezuitul Paul Baranyi în locul superintendentului calvin³². Paterul Baranyi a participat chiar și la dezbaterile sinodului³³. Sinodul a avut două ședințe. La prima ședință mitropolitul Teofil a prezentat situația precară a bisericii române din Transilvania, neplăcerile și nedreptățile pe care ea a trebuit să le suporte pe parcursul domniei principilor calvini. La a doua ședință au declarat unirea cu Roma, cu anumite condiții. Preotul Baranyi îi asigură și el stăruitor de „integritatea și puritatea ritului grecesc”, numai să fie de acord cu biserica catolică în cele patru puncte³⁴. Împreună cu protopopii adunați, iezuitul Baranyi a discutat punctele conciliului florentin (1439), care exprimau diferențele cele mai importante dintre biserica occidentală și cea orientală: 1. Papa este capul întregii creștinătăți; 2. în afară de rai și iad există și un purgatoriu; 3. pentru Euharistie, este suficientă și pâinea nedospită; 4. Spiritul Sfânt purcede nu numai de la Tatăl, ci și de la Fiul (*Filioque*)³⁵. Aceste puncte deci nu atingeau cu nimic ritualul bisericii românești, calendarul, posturile, ceremoniile, obiceiurile, cultul sfinților, al crucii și icoanelor, veșmintele, toate rămân aceleași fiindcă le are și catolicismul și vor fi administrate ca și până acum. Prin urmare, rămânea neatins tot ceea ce constituia *Legea românească*³⁶. În schimb, mitropolitul Teofil, împreună cu participanții la „sinodul mic” au cerut ca biserica unită și membrii săi să se bucure de aceleași drepturi ca biserica romano-catolică: preoții uniți să fie coordonați de episcopul lor, fără implicarea puterii civile; la fel să se întâmple și cu credincioșii bisericii române unite³⁷. La sfârșitul celei de a doua ședințe – după ce au depus Crezul în fața lui Paul Baranyi – au declarat unirea cu Roma prin semnătura lui Teofil; deci că se unesc cu biserica romano-catolică (21 martie 1697). Declarația³⁸ a fost trimisă de iezuitul Baranyi – prin intermedierea lui Kollonich – la împăratul Leopold I³⁹.

²⁷ *Viaticum Spirituale Peregrinantis Animae*, Claudiopoli, 1695, 522 p.; *Paradisus Animae Christianae*, Tyrnaviae, 1700, 1016 p.; *A Szentírás Summája [Summa Sfântei Scripturi]*, Kolozsvár, 1695, 454 p.

²⁸ N. Nilles, *op. cit.*, p. 188-190; Velics László S. J., *op. cit.*, p. 10.

²⁹ Jancsó Benedek, *Erdély története [Istoria Transilvaniei]*, Budapeșt, Pallas Stúdió, 2001, p. 166.

³⁰ Bethlen Miklós levelei, p. 773.

³¹ Zenovie Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite, I, în Perspective*, XVII, 65-68, Iulie 1994-Iunie 1995, p. 99.

³² Pirigyi István, *Úniós törekvések az újkori Magyarországon [Demersuri unioniste în Ungaria modernă]*, în *Katolikus egyháztörténeti konferencia [Conferința catolică de istorie bisericească]*, Keszthely, 1987, p. 68.

³³ G. Bariț, *op. cit.*, p. 227.

³⁴ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Ed. Enciclopedică, 1998, p. 165.

³⁵ I. Tóth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*, București, Ed. Pythagora, 2001, p. 21.

³⁶ Zenovie Păclișanu, *op. cit.*, p. 99.

³⁷ Trócsányi Zsolt – Miskolczy Ambrus, *A fanariótáktól a Hohenzollernekig [De la fanarioți la Hohenzollernieni]*, în *Encyclopedica Transylvaniae. Izvoare și studii*, Budapeșt, 1992, p. 33.

³⁸ Traducerea în limba română a textului – realizată de Samuil Micu Klein. Vezi Zenovie Păclișanu, *op. cit.*, p. 101-102; iar pentru limba latină vezi N. Nilles, *op. cit.*, p. 169-170.

³⁹ N. Nilles, *op. cit.*, p. 164-170; G. Bariț, *op. cit.*, p. 227-231; I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 23.

Dezideratele – de altfel justificate – din declarație au stârnit dezbateri politice vehemente și lungi în cercurile politicianilor transilvăneni. Decretul din martie a ajuns foarte repede în fața publicului. Protestanții (în primul rând calvini) au realizat importanța și pericolul actului unirii cu Roma privind echilibrul de până acum al religiilor recepte⁴⁰. Din acest motiv vroiau să împiedice înfăptuirea unirii. Arhiepiscopul Kollonich a făcut însă tot ce s-a putut ca să obțină de la împăratul Leopold toate drepturile pe care le-a cerut pentru românii transilvăneni episcopul Teofil. Editarea diplomei însă a întârziat, Baranyi văzând cauza întârzierii în faptul că decretul unional a fost semnat numai de episcop. L-a convins pe Teofil să convoace un nou sinod, „sobor mare” în sensul canonic, cu ocazia căruia toți cei 12 protopopi au semnat documentul⁴¹. Înainte ca hotărârile sinodului să fi fost întărite de Curtea veneză, Teofil s-a prăpădit, în luna iulie 1697. Se presupune că a fost otrăvit⁴². În această situație, a primit din nou amploare rolul lui Baranyi, care cu vorba sa simplă și deschisă i-a încurajat pe preoții uniți, îndemnând la rugăciune, fidelitate și statornicie. A presimțit că succesul încă foarte fragil al unirii este în pericol, de aceea a luat legătura cu noul episcop Popa Anghel, ales de tânăr, care s-a educat la colegiul reformat din Aiud⁴³. Popa Anghel (a luat numele călugăresc și episcopal *Athanasie*)⁴⁴, după o lungă tergiversare, a fost acceptat și pus în drepturi la data de 22 ianuarie 1698 de patriarhul Ierusalimului Dositei, venit la București. În timp ce Popa Anghel a fost preocupat la București cu hirotonisirea sa, paterul Baranyi „pleacă cu episcopul Andreas Ilyés la Viena și-i prezintă împăratului decretul în numele preoților români”⁴⁵. Baranyi făcea la Viena eforturi pentru confirmarea măsurilor de unire inițiate de el⁴⁶. În acest interes a purtat tratative și cu cardinalul Kollonich⁴⁷. Tot la începutul anului 1698 (22-24 martie, respectiv 3 aprilie) s-a ținut la Viena conferința pentru problemele Transilvaniei, la care a fost abordată și problema uniunii de la Alba Iulia. Revendicarea domnilor „statusului catolic” sub conducerea lui Apor István a fost ca, în cazul realizării uniunii, preoții români să beneficieze de toate acele drepturi pe care le au preoții catolici. Prezenți la conferință, cei doi demnitari reformați – guvernatorul Gheorghe Bánffy, respectiv cancelarul Nicolae Bethlen –, evocând moartea prematură a mitropolitului Teofil, și-au manifestat îndoieli asupra reușitei uniunii. Până la urmă au ajuns la înțelegerea potrivit căreia cel care se va catoliciza de bună voie, va primi drepturile ce se cuvin catolicilor⁴⁸.

„La Viena, confruntându-se cu guvernatorul calvin al Transilvaniei, Baranyi a reușit să obțină din partea împăratului o decizie care valida declarația de Unire a românilor semnată în anul precedent. Nobilii calvini alarmați de Unire n-au reușit să obțină de la Curte altceva, decât aprobarea de principiu ca românii să li se permită să adere la oricare dintre celelalte trei confesiuni recepte”⁴⁹.

La 14 aprilie 1698 împăratul Leopold I a editat – și în numele suveranului pontif – primul decret în legătură cu uniunea religioasă de la Alba Iulia⁵⁰. La data de 2 iunie arhiepiscopul Kollonich se adresează preoților români prin enciclica *ad clerum valachicum*, în care explică decretul lui Leopold, promițând sprijinul său personal⁵¹. Cu toate aceste documente, Baranyi a ajuns la Alba Iulia la momentul potrivit, unde l-a găsit pe noul episcop, Athanasie, recent întors de la București, a cărui situație nu era chiar ușoară. „Ajuns în fruntea bisericii românești cu sprijinul puternic al calvinilor [...] se găsea acum în fața unei rezoluții împărătești, care atingea de aproape interesele preoțimei sale dornice de o viață mai omenească și care se declarase o dată pentru unirea cu catolicismul”⁵². Nu puține eforturi a depus Baranyi ca să obțină de la episcopul Athanasie acceptarea uniunii⁵³. Acesta din

⁴⁰ Trócsányi Zsolt – Miskolczy Ambrus, *op. cit.*, p. 33.

⁴¹ N. Nilles, *op. cit.*, p. 171-177; I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 23; Bernath Mathias, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj, Ed. Dacia, 1994, p. 96-100.

⁴² Gyárfás Elemér, *Az erdélyi románok uniója*, p. 125-131; N. Nilles, *op. cit.*, p. 180-181; Bernath Mathias, *op. cit.*, p. 101-107.

⁴³ Bethlen Miklós, *Önéletírás [Scriere de autobiografie]*, Vol. II, Ed. Szalay László, Pest, 1860, p. 202.

⁴⁴ În documentele latine: *Athanasius*.

⁴⁵ Ștefan Lupșa, *Biserica ardeleană și „unirea” în anii 1697-1701*, București, 1948, p. 31.

⁴⁶ Bernath Mathias, *op. cit.*, p. 109.

⁴⁷ N. Nilles, *op. cit.*, p. 193.

⁴⁸ Trócsányi Zsolt, *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690-1740 [Politica habsburgilor și conducerea habsburgică în Transilvania 1690-1740]*, Budapesta, Ed. Akadémia, 1988, p. 62-64.

⁴⁹ I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 26.

⁵⁰ N. Nilles, *op. cit.*, p. 195.

⁵¹ *Ibidem*, p. 196-198.

⁵² Zenovie Păclișanu, *op. cit.*, p. 108.

⁵³ Horváth Ferenc, *Unio*, Kalocsa, 1859, p. 373.

urmă, ca să primească întărirea poziției sale de la împărat (până atunci episcopii ortodocși erau recunoscuți de către Principi), pentru ziua de 7 octombrie 1698 a convocat un sinod la Alba Iulia (*soborul mare*), care a adoptat „manifestul din 7 Octombrie 1698, prin care, pe când Românii se unesc în credință cu biserica Romei, pe atunci de altă parte ei preservează bisericii caracterul ei românesc, dreptul de a-și alege episcopul, independența ei de orice altă biserică din țară, ritul și disciplina și organizația bisericească, așa pe cum se află acelea la bisericile orientale”⁵⁴. Manifestul⁵⁵ acestui sinod – semnat de episcopul Athanasie și de 38 de protopopi – a fost înaintat curții de la Viena. Separat s-a adresat episcopul Athanasie cardinalului Kollonich (16 noiembrie 1698) – după ce au depus Crezul în fața lui Paul Baranyi (*professio fidei*) –, solicitând prin demersurile sale obținerea unei diplome asemănătoare cu cea a rutenilor (23 august 1692), în care să fie recunoscută libertatea credincioșilor români⁵⁶. Athanasie s-a adresat concomitent (27 noiembrie 1698) și nunțului apostolic de la Viena, respectiv ministrului Franz Ulrich conte de Kinsky (1634-1699) ca să protejeze cererea sa trimisă către împăratul Leopold I⁵⁷.

Episcopul Athanasie și sprijinitorii săi au vrut ca și Guberniul și statusul catolic transilvan să recunoască uniunea religioasă cu Roma. În acest scop, din însărcinarea lui Baranyi, doi preoți români au prezentat documentul cu această cerere adunării naționale de la Alba Iulia, la data de 23 noiembrie 1698. Adunarea având o majoritate protestantă, din precauție a ales așteptarea, care a înlesnit desăvârșirea unirii. În 27 noiembrie 1698 Baranyi trimite o scrisoare cardinalului Kollonich, în care descrie eforturile depuse împreună cu Ștefan Apor pentru reușita uniunii⁵⁸, scrisoarea conținând totodată și o recomandare dată celor doi preoți români, care călătoreau la Viena în cazul unirii⁵⁹.

„Glasul Vienei” s-a intensificat. Pacea de la Karlowitz (încheiată la 26 ianuarie 1699) a însemnat recunoașterea internațională a dominației Habsburgilor asupra Transilvaniei. În perioada aceea s-a considerat la Viena că a sosit momentul unificării Transilvaniei cu Monarhia. Printre etapele cele mai importante ale acestui plan se regăsește și uniunea religioasă a românilor⁶⁰. În data de 16 februarie 1699 împăratul Leopold I emite festiv diploma, în care ia cunoștință și aprobă în mod solemn hotărârile sinodului convocat de Athanasie în octombrie 1698, cât și ale manifestului emis în privința realizării uniunii românilor de rit bizantin cu Biserica Catolică⁶¹. Această diplomă a fost prezentată preoților convocate de Athanasie la Alba Iulia în data de 24 mai 1699 de către Ștefan Apor și Paul Baranyi. Reprezentanții adunării au trimis o scrisoare de mulțumire împăratului⁶², iar diploma a fost publicată și în fața adunării naționale la data de 8 septembrie 1699, care a aprobat unirea. După această reușită, prin care unirea religioasă a fost acceptată de factorii externi, a urmat procesul fortificării interne. Acesta a pornit cu merele sinod convocat pentru data de 4 septembrie 1700 și a continuat cu vizita episcopului Athanasie la Viena (începând cu data de 5 februarie 1701), al cărei rezultat a fost *a doua diplomă* editată de Leopold I la 19 martie 1701⁶³. Întors în Transilvania episcopul Athanasie a fost investit în scaunul episcopal de la Alba Iulia în data de 25 iunie 1701. Festivitatea a avut loc la biserica Sfintei Treimi a mănăstirii fondate de Mihai Viteazul (1558-1601). Cu această ultimă etapă s-a înfăptuit unirea și a luat sfârșit și rolul „zelosului iezuit” Paul Baranyi la Alba Iulia. Încă un an îl găsim lângă episcopul Arhanasie, în rolul de „teolog”, de unde a fost mutat la Pesta (1702-1709), iar apoi la Trnava – centrul spiritual al catolicismului din Ungaria. Spre sfârșitul vieții sale a fondat o nouă instituție de mare valoare în edificiul *Adalbertinumului* de la Trnava: seminarul teologic greco-catolic⁶⁴.

Întreaga viață foarte activă a lui Baranyi a fost marcată de o intensă râvnă apostolică, în care politicul nu și-a găsit locul. Conform caracterizării profesorului teolog iezuit Nicolaus Nilles S.J.

⁵⁴ Augustin Bunea, *Discursuri. Autonomia bisericească. Diverse*, Blaș, 1903, p. 358.

⁵⁵ N. Nilles, *op. cit.*, p. 202-212.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 213.

⁵⁷ Jancsó Benedek, *op. cit.*, p. 168-169; N. Nilles, *op. cit.*, p. 214-215.

⁵⁸ „D. C. Apor et me cusum”.

⁵⁹ N. Nilles, *op. cit.*, p. 219-220.

⁶⁰ Gyárfás Elemér, *Bethlen Miklós kancellár*, p. 117; Lányi Károly, *Magyarföld egyháztörténetei, Austria-házi korszak [Istoria bisericești a pământului maghiar, Epoca casei austriace]*, Pest, 1844, p. 253-255; G. Bariț, *op. cit.*, p. 240-246.

⁶¹ Gyárfás Elemér, *Az erdélyi románok uniója*, p. 132-134; N. Nilles, *op. cit.*, p. 224-227.

⁶² N. Nilles, *op. cit.*, p. 229-231.

⁶³ David Prodan, *op. cit.*, p. 172-176; G. Bariț, *op. cit.*, p. 247-260; N. Nilles, *op. cit.*, p. 245-301; Cserey Mihály, *op. cit.*, p. 302-303; *Istoria Românilor*, V. Coordonator Virgil Cândea, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 798-799.

⁶⁴ Némethy Lajos, *op. cit.*, p. 276.

(1828-1907), Baranyi „a fost iubitorul sărăciei și îngăduinței, ținându-se mereu de cuvântul dat ... Ani în șir a muncit printre alte neamuri (români, slovaci), în veșmânt civil, dar niciodată în umbra ereziilor [...]. Nu s-a abătut la stânga de la exersarea virtuților divine”⁶⁵. S-a purtat mereu cu un nemărginit respect față de Patroana Cerească – Maica Fecioară Maria, obținând de la Ea acel mare har de a trece în neființă la 8 decembrie 1719, tocmai în sărbătoarea Concepției Imaculate⁶⁶. Cronicarii ordinului său îl numesc „mare suflet”, „apostol cu sufletul curat”. Ca iezuit de origine maghiară, s-a înălțat deasupra naționalității sale, servind interesele universale ale Bisericii Catolice⁶⁷.

Numele celor două mari personalități – Ștefan Apor și Paul Ladislau Baranyi – se împletesc deseori în acele lucrări istorice care prezintă – în circumstanțele *metamorfozei transilvănene* – înfăptuirea uniunii religioase de la Alba Iulia. Și nu întâmplător. Având chiar diferite domenii de activitate, amândoi au renunțat la individualism și au slujit o cauză comună – cauza uniunii religioase.

MARTON JOZSEF

⁶⁵ N. Nilles, *op. cit.*, p. 192.

⁶⁶ Velics László, *op. cit.*, p. 9-10.

⁶⁷ I. Tóth Zoltán, *op. cit.*, p. 31.